

CITEVA OBSERVAȚII ASUPRA STRUCTURII ȘI
DATĂRII UNOR TEZAURE BIZANTINE ÎN CO-
LECTIA MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A
ROMÂNIEI

de ERNEST OBERLANDER - TARNOVEANU

Ne propunem să analizăm structura și datarea tezaurelor de monede bizantine provenite dintr-o localitate necunoscută din fostul județ Vlasca, București - Ciurelu, Tulcea, Tuzla, jud. Constanța, Cristești, jud. Mureș, păstrate în prezent în colecția Cabinetului Numismatic al României¹. Descoperirile au fost publicate, în general sumar, cu mulți ani în urmă, dar identificarea și datarea lor s-a făcut pe baza unor cataloage de referință care au fost depășite de cercetările recente în domeniul numismaticei bizantine. Acest fapt impune o reanalizare a structurii, autorităților emitente, atelierelor, nominalurilor și datării.

Datele obținute pe această cale sînt extrem de utile nu numai numismaților, dar și istoricilor și arheologilor interesați de problematica secolelor XII-XIII la Dunărea de Jos². Prezentarea descoperirilor s-a făcut într-o manieră sintetică, avînd ca model formularul folosit la editarea tăzaurilor de către publicația COIN HOARDS³. Sînt oferite informații asupra bibliografiei anterioare, locului, condițiilor de descoperire și structurii tezaurelor. Identificarea pieselor componente s-a făcut urmînd lucrarea de referință pentru monetăria bizantină și de tip bizantin din secolele XII - XIII a cercetătorului britanic M.F.Hendy, Coinage and Money in Byzantine Empire - 1081 - 1261, Dumbarton Oaks, 1969⁴.

Dăm în continuare prezentarea descoperirilor:

1. TEZAURUL "VLASCA" (Bibliografie: Il. Băncilă, SCN 1, 1957, p. 425)

Istoric: Se știe că a fost descoperit într-o localitate neprecizată de pe teritoriul fostului județ Vlasca, în 1939 și că era compus din 33 monede de "bronz" de la Tiberius II Constantin, Manuel I, Andronic I și Isaac al II-lea.

Locul de păstrare: București, Muzeul Național de Istorie al României.

Corect: Contine un follis și 32 stamena de bilon, după cum urmează:

IMPERIUL BIZANTIN
MONETARIA ANTIOCHIA
Tiberius II Constantinus (578-582)

Follis, an VII/581 - 582, C.Morrisson, BNP, I, p.169/04-1 ex.

MONETARIA CONSTANTINOPOL
STAMENA

Manuel I Comnenos
(1143 - 1180)

Em. a III-a, faza 1, var.C - 1 ex.
Em. a III-a, faza 2, var.C - 2 ex.
Em. a IV-a, var. A- 1 ex (tăiat regulat - regulary clipped)
Em. a IV-a, var. B - 2 ex. (1 tăiat regulat)
Em. a IV-a, var. C - 2 ex.
Em. a IV-a, var. D, -2 ex. (1 tăiat regulat)

Andronic I Comnenos
(1183 - 1185)

Var. A - 1 ex.
Var. B - 1 ex.

Isaac al II-lea Angelos

(1185-1195)
Var. A - 2 ex.
Var. B - 11 ex.
Var. C - 2 ex.
Var. D - 3 ex.
Var. ? - 1 ex.

CYPRU
MONETARIA NICOSIA?

Isaac Comnenos, uzurpator (1184 - 1191)

Tip B - 1 ex. Data probabilă a ascunderii:anii 1185-1195.

2.TEZAURUL BUCUREȘTI - CIUREL (Bibliografie:O.Ili-escu, Crest. Col. , 39-40, 1972, p. 36 și idem, CH, III, 247.)

Istoric: Se știe că a fost descoperit în București în cartierul Ciurelu, pe malul Dîmboviței în 1911 și era alcătuit din 16 stamena de bilon de la Manuel I, Isaac al II-lea și Alexius al III-lea.

Locul de păstrare: București, Muzeul Național de Istorie a României.

Corect: Conține 16 stamena de bilon, după cum urmează:

Imperiul bizantin
Alexios al III-lea Angelos
(1195 - 1203)

MONETARIA CONSTANTINOPOL
STAMENA

Var. II - 4 ex.
Var. ? - 1 ex.

Statul Vlaho - bulgar al
Asăneștilor

Imitații anonime după moneda bizantină (cca. 1200 - 1225)

MONETARIA TARNOVO
STAMENA

Imit. "bulgare" tip A -4 ex.
Imit. "bulgare" tip B -5 ex.
Imit. "bulgare" tip. C-2 ex.

Data probabilă a ascunderii: anii 1220 - 1230

3. TEZAURUL TULCEA (Bibliografie: Il. Băncilă, SCN, 1, 1957, p. 426).

Istoric: Se știe că a fost descoperit la Tulcea, într-o vie situată la 3 km. est de oraș, în 1895 și că era alcătuit din 24 monede "de bronz" de la Manuel I, Isaac al II-lea și Alexios al III-lea.

Locul de păstrare: București, Muzeul Național de Istorie a României.

Corect: 24 stamena de bilon, după cum urmează:

Imperiul bizantin
MONETARIA CONSTANTINOPOL
STAMENA

Isaac al II-lea Angelos
(1185-1195)

Var. B - 2 ex.
Var. C - 2 ex.
Var. D - 1 ex.

Alexios al III-lea Angelos
(1195-1203)

Var. I - 1 ex.
Var. II - 5 ex.

Statul Vlaho-bulgar al Asăneștilor
Imitații anonime după moneda bizantină
(cca. 1200 - 1225)

MONETARIA TARNOVO
STAMENA

Imit. bulgare tip A - 3 ex.
Imit. bulgare tip B - 1 ex.
Imit. bulgare tip C - 6 ex. (două sînt aurite și perforate, pentru a fi purtate ca pandantiv)

Imperiul latin de Constantinopol
Imitații anonime
(cca. 1204-1210)

MONETARIA CONSTANTINOPOL

STAMENA

Modul mare, tip A - 1 ex.

Data probabilă a ascunderii - anii 1220-1230

STAMENA DEVALORIZATE

(cca. 1205-1261)

Modul mic, tip A-1 ex.

4. TEZAURUL TUZLA (Bibliografie: Il. Băncilă, SCN, 1, 1957, p. 426-438 și Idem, SCN, 2, 1958, p. 417-419).

Istoric: Se știe că a fost descoperit la Tuzla, județul Constanța înainte de 1940 și că era alcătuit din 673 monede de "bronz" de la Alexios I, Manuel I, Andronicos I, Isaac al II-lea și Alexios al III-lea.

Locul de păstrare: București, Muzeul Național de Istorie a României.

Corect: 707 stamena și stamena devalorizate (cu

modul mic) de bilon, după cum urmează:

Imperiul bizantin:
MONETARIA CONSTANTINOPOL
STAMENA

<u>Alexios I Comnenos</u> (1081-1118)	<u>Manuel I Comnenos</u> (1143-1180)
Emisiunea a 3-a (post reformă) - 1 ex.	Em. al II-a, faza 1, var. C - 1 ex.
<u>Andronicos I Comnenos</u> (1183-1185)	Em. al V-a, var. A - 1 ex. Em. al V-a, var. C - 4 ex. Em. al V-a, var. D - 2 ex.
Var. A - 2 ex. (1 tăiată regulat)	<u>Isaac al II-lea Comnenos</u> (1185-1195)
<u>Alexios al III-lea Angelos</u> (1195-1203)	Var. A - 6 ex. Var. B - 61 ex. (1 ex. este aurită)
Var. I - 16 ex.	Var. C - 14 ex.
Var. II - 140 ex.	Var. D - 8 ex. (1 ex. este tăiată reg.)
Var. ? - 3 ex.	Var. ? - 1 ex.

Statul Vlaaho-bulgar al Asăneștilor
Imitații anonime după moneda bizantină
(cca. 1200-1225)

MONETARIA TARNOVO
STAMENA

Imit. bulgare tip A - 184 ex.	<u>Ivan Asan al II-lea</u> (1218-1240)
Imit. bulgare tip B - 102 ex.	<u>Emisiune anonimă</u> (cca. 1218-1225)
Imit. bulgare tip. C - 105 ex.	

Hendy, imitație latină, modul mare, Constantinopol, tip D, (reatribuită de D.M. Metcalf, NC, 13, 1973 lui Ivan Asan al II-lea) - 1 ex. (tăiată poligonal) polygonal shape clipped).

Imperiul latin de Constantinopol
Emisiuni anonime
(cca. 1204-1210)

MONETARIA CONSTANTINOPOL

STAMENA

Modul mare, tip A - 10 ex.

STAMENA DEVALORIZATA

(cca. 1205-1261)

Modul mic, tip A - 39 ex..

Regatul latin de Thessalonic

Emissiuni anonime

(cca. 1208-1218)

MONETARIA THESSALONIC

STAMENA DEVALORIZATE

Modul mic tip B (Hendy, tip E) -

- 1 ex.

Modul mic tip C (Hendy, tip F) -

- 1 ex.

Imperiul de la Niceea

Theodor I Lascaris

(1204/8-1222)

MONETARIA NICEEA

STAMENA

Em. a 1-a, modul mare -

- 1 ex.

STAMENA DEVALORIZATE

Em. 1-a, modul mic,
(Hendy, tip G) - 1 ex.

Emitent neprecizat

(sec. XII-XIII)

STAMENA - 2 ex.

Data probabilă a ascunderii: anii 1220 - 1230.

5. TEZAURUL CRISTESTI (Bibliografie: O. Iliescu, Ilfov. File de istorie, 1, 1978, p. 148)

Istoric: Se știe că a fost descoperit la Cristesti azi comună suburbană a orașului Luduș, jud. Mureș, în anul 1968 și era alcătuit din 22 stamena de bilon de la Manuel I, Isaac al II-lea și Alexios al III-lea.

Locul de păstrare: București, Muzeul Național de Istorie a României.

Corect: 22 stamena de bilon, după cum urmează:

Imperiul bizantin

MONETARIA CONSTANTINOPOLO

STAMENA

Manuel I Comnenos

(1143-1180)

Em. a IV-a, var. B - 1 ex. Var. A - 2 ex. (1 tăiat regulat)

Alexios al III-lea Angelos

(1195-1203)

Var. 1 - 2 ex.

Isaac al II-lea Angelos

(1185-1195)

Statul Vlaho-bulgar al Asăneștilor
Imitații anonime după moneda bizantină
(cca. 1200-1225)

MONETARIA TARNOVO

STAMENA

imit. bulgare, tip A - 3 ex.

imit. bulgare, tip B - 2 ex.

imit. bulgare, tip C - 7 ex.

Imperiul latin de Constantinopol

Emissiuni anonime

(cca. 1200 - 1225)

MONETARIA CONSTANTINOPOL
STAMENA DEVALORIZATE

Modul mic, tip. A - 5 ex.

Data probabilă a ascunderii: anul 1241 (?)

În urma reanalizării descoperirilor monetare de mai sus, constatăm că numai tezaurul din județul Vlaşca, datează din secolul al XII-lea mai exact, din perioada 1185-1195. Îngroparea lui trebuie pusă în legătură cu una din incursiunile cumane contra Imperiului bizantin. Tezaurul Vlaşca se înscrie într-un orizont mai larg de tezaure ascunse între 1185-1195 prezente în Muntenia, Dobrogea și Bulgaria de N. Descoperirea prezintă interes și pentru faptul că în ea este prezentată unica monedă emisă de Isaac Comnenos, uzurpatorul răsculet în 1184 în Cipru contra lui Andronicos I Comnen, cunoscută pînă în prezent la nord de Dunăre⁵. Interesantă este și apariția în acest tezaur a monedelor "tăiate regulate", fenomen care ilustrează sensibilitatea destul de mare a circulației monetare din sudul Munteniei la sfîrșitul secolului al XII-lea. Tăierea monedelor mai vechi a avut loc în imperiul bizantin în timpul domniei lui Isaac al II-lea și Alexios al III-lea și a reprezentat o încercare de aliniere a valorii vechilor monede, constituind un procentaj mai ridicat de argint, cu cea a noilor stamena devalorizate⁶. Asemenea piese se întîlnesc la nord de Dunăre și în tezaurul de la Cristești (jud. Mureș)⁷, iar în Dobrogea în tezaurul de la Tuzla.

Celelalte tezaure sînt mult mai tîrzii decît s-a crezut inițial. Ele datează după 1204, data cuceririi Constantinopolului de către cruciații latini. Ele reunesc stamena emisă de împărații bizantini anteriori acestui eveniment și monede bătute de statele "succesoare".

Tezaurele București-Ciurel, Tulcea, Tuzla sînt tipice pentru faza de tranziție de la etapa de circulație a vechilor emisiuni imperiale, la cea a stamenelor devalorizate, emise după 1204. Ele se înscriu într-un orizont mai larg de tezaure care acoperă Muntenia de Sud și Est, Dobrogea și Bulgaria de Nord, ascunderea lor producîndu-se în decada 1220-1230, datorită tulburărilor generate de deplasarea masivă spre Vest și Sud a triburilor cumane originare din stepele de la nord de Marea Neagră. Această migrație a precedat marea invazie mongolă din 1241-1242.

De un interes special istoric și numismatic se bucură tezaurul de la Cristești, jud. Mureș. El reprezintă una din ultimele prezențe ale monedei bizantine pe teritoriul Transilvaniei. Monedele izolate, ca și tezaurele de monede bizantine constituie indicii ale legăturii po-

pulației Transilvaniei, în special a celei românești din această zonă, cu teritoriile de la sud și est de Carpați, ca și cu lumea balcanică, unde, aceste emisiuni erau singurele utilizate. Apariția pe teritoriul Transilvaniei, Banatului și estul Ungariei a unor tezaure de monede bizantine asemănătoare ca structură și datare cu cel de la Cristești⁸, ne îndeamnă să considerăm că ascunderea lor s-a produs într-un context politico-militar asemănător. Credem că nu greșim să-l identificăm cu devastările produse de atacul mongol din 1241.

Procesul de reanalizare a descoperirilor numismatice mai vechi, în lumina progreselor mari făcute în acest domeniu este de natură să ofere date de mare interes, nu numai asupra dezvoltării circulației monetare, dar și asupra evoluției economice, sociale și politice a populației românești într-o epocă decisivă a istoriei sale.

N O T E

- 1 Monedele au făcut parte din colecția Cabinetului Numismatic al Bibliotecii Academiei Române, fiind transferate la Muzeul Național de Istorie a României.
- 2 Procesul de reanalizare a unor descoperiri monetare bizantine în lumina noilor progrese în acest domeniu a fost inițiat de O. Iliescu în volumul Cultura bizantină în România, București, 1970, p. 187, nr. 419-420 (tezaurele Folpeni și Limanu), idem, Creșt. Colect., 39-40, 1972, p. 30-36 (tezaurele Bucov și București-Ciurel), idem, în Actes du XIVe Congres International des Etudes Byzantines, Bucarest, 6-12 septembrie 1971 vol. 3, București, 1976, p. 191-196, (tezaurul de la Balș, jud. Olt) și idem în vol. Etudes Byzantines et post-byzantines, București, 1979, p. 12-14 (tezaurul de la Kalipetrovo, azi distr. Silistra, Bulgaria). Vezi de asemenea E. Oberländer-Târnoveanu, BSNR, 124 - 126, 1976-1980, p. 293, nota nr. 13 (tezaurul de la Copuzu, jud. Ialomița)
- 3 Coin Hoards, Londra, vol 1, 1975 și următoarele.
- 4 Pentru atribuirea unor emisiuni de tip imitativ am ținut seama și de contribuțiile și observațiile cercetătorilor D.M. Metcalf, MC, 13, 1973, p. 131-166 și idem, Coinage in South-Eastern Europe - 820-1396, London, 1979, p. 131-166 și idem p. 229-243, precum și de cele ale lui J. Touratsoglou, Balk. Studies, 14, 1973, p. 131-166; S. Bendall, MC, 18, 1975, p. 105-112 și I. Yordanov, Numizmatika, 1978, 3, p. 3-18.
- 5 Monedele lui Isaac Comnenos sînt rare, în general. Se

cunosc doar cîteva descoperiri în Balcani, pe teritoriul Bulgariei și Greciei. Cf. M.F.Hendy, op.cit., p. 331, 362, 365, 367, tezaurele: de la Brauron în Attica, Lagodaș, Lukovo și Tárnovo II. Cf. de asemenea și I.Yordanov, Arheologia, 1975, 1, p. 164, tezaurul de la Ovčarci.

- 6 D.M.Metcalf, N.Circ, 1973, 10, p. 370-371.
- 7 Un exemplar izolat provine de la Giurgiu, cf. M. Ionescu, BSNR, 67-69, 1973-1975, nr. 121-123, p. 310.
- 8 Este vorba de tezaurele de la Făgăraș, jud. Brașov, cf. E.Oberländer Târnoveanu, Stud. Comun.Bruckental, 21, 1981, p. 287-189, redatat de noi pe la 1210. Tezaurul se înscrie însă într-un orizont mai larg, deci este mai tîrziu, din 1241. Alte tezaure contemporane sînt și cele de la Tereția Mare, cf. O. Gohl, NK, 7, 1908, 4, p. 171 și G.Jeszenszky, NK, 34-35, 1935 - 1936, p. 37 (ilustrația). Din ilustrație se vede că piesele respective sînt imitații bulgare, tip C și latine, Constantinopol, modul mare și modul mic tip A, plasînd tezaurul în secolul al XIII-lea. Autorul acestor rînduri pregătește o notă asupra acestei descoperiri.

Un alt tezaur din secolul al XIII-lea este cel de la Sarkad, com Bekes (la 5 km de frontiera româno-maghiară), publicat inițial de A.Kereny, NK, 48-49, 1948-1949, p. 21.

Confruntînd trimiterile lui A. Kereny la BMC II, cu tipurile catalogului lui M.F.Hendy, constatăm că tezaurul cuprinde imitații bulgare tip B și C, precum și imitații latine, Constantinopol, modul mare, tip A.

Deși datele de care dispunem despre tezaurul de la Streza-Cîrțișoara, jud. Sibiu sînt de departe insuficiente cf. K.Horedt, Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII, București, 1958, p. 124, tezaurul pare să fie îngropat tot în secolul XIII. Trimiterea la Sabatier a acestui autor ne face să vedem în pîsa menționată un aspron de electron al lui Isaac al II-lea emis la Constantinopol și nu o piesă de la Ioan al II-lea Comnenos (1118 - 1140) cum s-a crezut pînă acum. Bijuteriile indică și ele o datare mai tîrzie, în secolul al XIII-lea. Este posibil ca și această descoperire să fi fost pusă la adăpost tot în 1241-1242.

SOME REMARKS ON THE STRUCTURE AND
DATING OF SOME BYZANTINE HOARDS OF
THE COLLECTION OF THE NATIONAL HIS-
TORY MUSEUM OF ROMANIA

- Abstract -

The author intend to reexamine a number of five Byzantine coin-hoards initially published many years ago based on some reference catalogues outdated by the latest research. The coins were reidentified using M.F. Hendy's catalogue "Coinage and Money in Byzantine Empire 1081 - 1261". In republishing the results the model used in Coin Hoards was applied. The author focused on the hoards "Vlaşca", Bucureşti-Ciurel, Tulcea, Tuzla (Constanţa county) and Cristeşti (Mureş County).

Based on available data the "Vlaşca" hoards was buried between 1185-1195. The hoards from Bucureşti-Ciurel, Tulcea and Tuzla were dated between 1220-1230 and the one from Cristeşti in 1241 which is much later than was initially thought.

Besides the old Byzantine stamena issued before 1203, they also contain coins struck in the mints of the Second Bulgarian Kingdom, the Constantinopolitan Latin Empire, the Latin Kingdom of Thessalonica and the Empire of Nicaea.

The author makes several considerations on the military-political circumstances under which the respective hoards were hidden (attacks of the Cumans and the Mongols' invasion in 1241). The paper also deals with a coin of the "Vlaşca" hoards issued in Cyprus by Isaacus Comnenus (1184-1191) which is a unique piece in Romania. At the same time the author points to the regularly clipped coins of the hoards from Vlaşca, Tuzla and Cristeşti.